

POLOŽAJ INVALIDA U ZATVORU

- prikaz stranih iskustava i praksa u Republici Srbiji -

Naučna kritika, polemika

UDK 343.81:343.9.02-056.26

Doc. dr Goran Jovanić¹

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu

Mr Ljeposava Ilijić²

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja Beograd

Apstrakt: *Prema Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom (čl.1.) zatvorenici sa invaliditetom obuhvataju sve one koji imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna i senzorna oštećenja koja u interakciji sa raznim preprekama mogu ometati njihovo puno i efikasno učešće u društvu na ravnopravnoj osnovi sa drugima. Položaj osoba sa invaliditetom u socijalnoj sredini je veoma težak i kompleksan. Sve teškoće sa kojima se susreću invalidi u socijalnoj sredini, prisutni su, često još i u većoj meri u zatvorskim uslovima. Tačan broj zatvorenika sa invaliditetom nije poznat. Njihov boravak u KPZ dodatno je otežan s obzirom na neprilagođenost zatvorske sredine njihovim potrebama. Pitanja koja unose zabrinutost su pitanja poštovanja i zaštite ljudskih prava ove populacije, ali i zabrinjavajuće pretpostavke o njihovom rastućem broju, s obzirom na povećanje starije zatvorske populacije u mnogim zemljama. U ovom radu, autori nastoje da ukažu na ovu specifičnu populaciju u zatvorskim uslovima, njihovim posebnim potrebama u pogledu zdravstvene nege i zaštite, ali i ne/usaglašenosti prakse postupanja prema ovoj specifičnoj zatvorskoj populaciji sa međunarodnim i evropskim standardima.*

Ključne reči: *osobe sa invaliditetom, osuđenici, zatvorski uslovi.*

¹ E-mail: goxi67@gmail.com

² E-mail: lelalela_bgd@yahoo.com

DEFINISANJE INVALIDNOSTI I STATISTIČKI PODACI

Prema Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom (čl.1.) zatvorenici sa invaliditetom obuhvataju sve one koji imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna i senzorna oštećenja koja u interakciji sa raznim preprekama mogu ometati njihovo puno i efikasno učešće u društvu na ravnopravnoj osnovi sa drugima.³ U zavisnosti od toga da li se odnosi na sferu mentalnog, fizičkog ili senzornog invaliditeta (She & Stapleton, 2006) pojam je široko definisan i uključuje brojne nivoe oštećenja i poteškoća u funkcionisanju pojedinca.

Poseban problem, kada da je reč o ovoj populaciji, jeste činjenica da ne postoje validni podaci o broju invalida u opštoj, niti u i zatvorskoj populaciji. Procene su vrlo raznolike u zavisnosti od kojih kriterijuma invalidnosti se polazi, a smatra se da je njihova zastupljenost u opštoj populaciji oko 10% (Jovanić, 2013). Kliničke studije u Sjedinjenim Američkim Državama, sugerišu da 10 do 15% osoba u zatvorima imaju određene mentalne poteškoće (Lamb & Weinberger, 1998). Veličina problema može da se sagleda tek kada se uzme u obzir stalan rast broja zatvorske populacije širom sveta, pa tako čak i mali procenat, predstavlja znatan broj osoba sa mentalnim smetnjama.⁴

Statistički podaci, kao ni istraživanja o broju invalida i vrsti invaliditeta osoba koja se nalaze u zatvorskim ustanovama kod nas, ne postoje. Zvanični statistički podaci Uprave za izvršenje krivičnih sankcija navode podatak da se krajem 2013. godine u zatvorskim ustanovama nalazilo čak 7333 osuđenika sa mentalnim poremećajima (MKB, grupa V, šifra F).⁵ Ukupan broj osuđenika sa invaliditetom je i veći, uzimajući u obzir činjenicu da u pomenute podatke nisu uvršteni osuđeni koji imaju oštećenja, teškoće ili smetnje fizičkog i socijalnog razvoja, pa ih svakako treba uzeti sa rezervom.

Položaj osoba sa invaliditetom karakteriše izuzetno slaba socijalna uključenost, a smatra se da preko 70% ima velike teškoće u zapošljavanju, obrazovanju ili porodičnom životu. Nepristupačno životno okruženje, predrasude socijalne sredine i nezainteresovanost lokalne zajednice za njihove specifične potrebe, samo su neke od činjenica koje utiču na njihovu slabu intergisanost u društvo (Jovanić, 2013).

Svetska zdravstvena organizacija ukazuje da invalidnost nije samo zdravstveni problem, već kompleksan fenomen koji je odraz interakcije između karakteristika tela osobe i karakteristika društva u kojem on živi (World Health Organization, 2014). Podaci ukazuju da oko 15% svetske populacije živi sa nekom vrstom invaliditeta, od kojih 2% do 4% ima velike poteškoće u svakodnevnom funkcionisanju. Globalna prevalenca invalidnosti je znatno veća od pret-

³ Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. "Službeni glasnik RS-Medunarodni ugovori" br. 42/2009.

⁴ Zatvorska populacija se i više nego učestvostručila od 1980. do 2003. godine, tj. od pola miliona na više od dva miliona. Detaljnije u: Lamb, R. H. & Weinberger, L. E. (1998). *Persons with Severe Mental Illness in Jail and Prisons. A Review*. Psychiatric Service. www.antonioacasella.eu

⁵ Prema Medunarodnoj klasifikaciji bolesti-Šifarnik bolesti MKB 10, grupa V, pod šifrom F, ubrajaju se svi duševni poremećaji i poremećaji ponašanja.

hodnih WHO procena koje datiraju iz 1970-ih godina, pa se smatra da je povećan broj još za oko 10%. Ova globalna prevalenca invalidnosti je u porastu zbog starenja stanovništva i brzog širenja hroničnih bolesti, ali i poboljšanja u metodologiji merenja invaliditeta (World Health Organization, 2014).

Istraživanja sprovedena od strane Inspektorata o zatvorima u Ujedinjenom Kraljevstvu, iznose podatak da je čak 15% zatvorenika istaklo da ima invaliditet. U pogledu starosti osuđenika, invaliditet je zastupljen u skoro svim starosnim grupama, ali ipak nešto veći procenat invalidnih osuđenika pripada starijoj uzrasnoj kategoriji (Inspectorate of Prisons 2009).

TEŠKOĆE OSOBA SA INVALIDITETOM U ZATVORSKOJ SREDINI

Sve teškoće sa kojima se susreću invalidi u socijalnoj sredini, prisutni su, često još i u većoj meri u zatvorskim uslovima. Boravak invalida u zatvoru dodatno je otežan s obzirom na neprilagođenost zatvorske sredine njihovim potrebama. Struktura zatvorskih objekata funkcionalno nije prilagođena osobama sa invaliditetom, pa im je onemogućen pristup kupatilima i tuševima i otežano im je kretanje u okviru zatvorskog kompleksa. Čak i nalazi inspekcije ukazuju na velike propuste u pogledu formalnih planova evakuacije u hitnim situacijama, kojima nije obuhvaćena zatvorska populacija sa invaliditetom. Istraživanja pokazuju da se jedna polovina osuđenika sa invaliditetom tokom boravka u zatvorskoj ustanovi osećala nebezbedno i nesigurno, što je znatno veći procenat od jedne trećine koliko je izjavila neinvalidna osuđenička populacija. Zatvorenici sa invaliditetom prijavili su i veći nivo viktimizacije i zastrašivanja kako od osoblja, tako i od strane drugih zatvorenika (Inspectorate of Prisons, 2009).

Ujedinjene nacije (United Nations, 2014) naglašavaju da zatvorska kazna predstavlja nesrazmernu kaznu za osuđenika sa invaliditetom, koja često pogoršava njihovu situaciju i položaj. Pitanje koje posebno zabrinjava je stepen poštovanja ljudskih prava koja se posebno odnose na ugrožen status zatvorenika sa invaliditetom i njihov rastući broj. Upravo zbog takvog stanja, Ujedinjene nacije ukazuju na potrebu razvijanja politike i strategija koje treba da budu usmerene ka manjoj stopi zatvaranja osoba sa invaliditetom dok se ne obezbedi poštovanja njihovih ljudskih prava u zatvoru, ali i uslovi koji će omogućiti zadovoljenje njihovih posebnih potreba. U tom kontekstu posebno ukazuju na probleme osuđenih sa invaliditetom u vezi sa:

- *Pristupom pravdi*; Prestupnici sa invaliditetom mogu biti posredno diskriminisani u svom pristupu pravdi ako im nije obezbeđena posebna pomoć. Nedostatak odgovarajuće obuke policijskih službenika može da proizvede nerazumevanje i neadekvatan pristup ovoj populaciji;
- *Potrebom za zaštitom*; Zbog svog izuzetno nepovoljnog fizičkog stanja, osuđeni sa invaliditetom su lake mete za zlostavljanje i nasilje od strane drugih zatvorenika ili zatvorskog osoblja. Zatvorenici kojima je potrebna

posebna pomoć u svakodnevnim aktivnostima, kao što su ishrana, oblačenje ili kupanje, jednostavno mogu biti ignorisani ili zanemareni.

- *Diskriminacijom*; Ova populacija susreće se sa brojnim teškoćama u pogledu pristupu uslugama, ali i u pogledu učešća u zatvorskim aktivnostima koje ne uzimaju u obzir njihove specifične potrebe. Zbog arhitektonskih barijera, zatvorenici sa invaliditetom kretanja mogu biti u nemogućnosti da posete zatvorske prostorije za dnevni boravak, trpezariju i dr. dok oni sa vizuelanim invaliditetom nisu u mogućnosti da samostalno čitaju poštu, bez pomoći zatvorskog osoblja.
- *Zdravstvenom negom*; Ova populacija ima posebne zdravstvene potrebe vezane za invaliditet, kao što su recimo, fizikalna terapija, redovni pregledi sluha i vida ili radna terapija, od kojih se većina vrlo teško sprovodi u zatvorskim uslovima (United Nations, 2014).
- *Međunarodnim standardima*; Principi zabrane diskriminacije sadržani u *Standardnim Minimalnim pravilima UN* treba shvatiti na način koji obuhvata zatvorenike sa invaliditetom. Još konkretniji principi sadržani su u *Konvenciji Ujedinjenih Nacija o pravima osoba sa invaliditetom* koja se primjenjuje na sva lica koja imaju invaliditet uključujući i ona koja se krivično gone, pritvorenike i zatvorenike.

Zatvorski uslovi nisu prilagođeni potrebama osuđenih sa invaliditetom. Ovu konstataciju potvrđuju i rezultati inspektorata zatvora Ujedinjenog kraljevstva (Inspectorate of Prisons, 2009) koji ukazuju da samo dve trećine zatvora prijavilo da ima namenske ćelije za zatvorenike sa invaliditetom, a u nekim zatvorima koji imaju namenske ćelije, one su smeštene u okviru zdravstvenog centra, što je neprilično.

Pregled literature o osuđenima sa invaliditetom u zatvorima, otkriva da postoje praznine ne samo u pogledu informacija vezanih za brojnost ove populacije, već i za vrstu usluga i službi koji treba da prepoznaju invaliditet kod populacije koja je institucionalizovana, što ostavlja velike posledice ne samo na korekcionim sistem već i na život osuđenih sa invaliditetom u zatvorskoj zajednici (Kreinert, Henderson & Vandiver, 2003).

Zatvorska sredina okarakterisana je kao vrlo ograničavajuća i deprivirajuća i za zatvorsku populaciju koja nema poteškoća na mentalnom, fizičkom ili senzornom nivou, a surovost zatvorskog života posebno pogađa i ograničava osuđenike sa poteškoćama, kroz različite segmente života u ustanovi. Neadekvatna ili potpuno odsutna medicinska nega, siromašana ishrana, nasilje, kao i nedostatak emotivnih, intelektualnih i fizičkih stimulusa, direktno vode do akutnih ili hroničnih fizičkih i psihičkih smetnji. Osuđeni sa vizuelnim invaliditetom nemaju pristupa ni bibliotečkim sadržajima zbog nepostojanja literature sa Brajevom azbukom, dok osuđenici sa invaliditetom sluha ili govora nemaju pomoć i pratnju stručnog osoblja, čime su uskraćeni za komunikaciju i učestvovanje u raznim aktivnostima, uključujući zatvorske programe savetovanja, slobodnovremenske grupne aktivnosti ili učešće u sportskim sadržajima. Na kraju,

zatvorenici sa invaliditetom mogu biti i rutinski isključeni iz programa rada i osposobljavanja van zatvora, što ponekad značajno produžava period njihov boravka u zatvoru (Russell & Stewart, 2001).

U svakoj fazi krivičnog pravosudnog sistema, osobe sa invaliditetom susreću se sa sistemom koji nije dizajniran prema njihovim specifičnim potrebama. S druge strane, nedostatak pristupa psihijatrijskom ili bilo kom drugom vidu lečenja u društvenoj zajednici često ima za rezultat da osobe sa invaliditetom budu uhapšene i poslate u zatvor u kojima je malo verovatno da će dobiti adekvatan tretman. Često služe i duže kazne od drugih osuđenih za slične zločine, u zatvorskim uslovima koji su za ovu populaciju mnogo oštriji, upravo zbog postojanja invalidnosti (National Disability Rights, 2015).

Izuzetno loš položaj osuđenika sa invaliditetom u zatvorskoj sredini kao i nezadovoljavanje specifičnih potreba ove populacije, negativno se odražava ne samo na kvalitet života ove populacije već i na uspešnost izvršenja zatvorske kazne. S toga se čini sasvim opravdanim stav da bi za ovu populaciju vanzavodske mere tretmana u zajednici prilagođene posebnim potrebama bile daleko povoljnije, humanije i efikasnije, kako u pogledu resocijalizacije, tako i domenu reintegracije u društvo.

KONVENCIJA UJEDINJENIH NACIJA O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM

Poseban problem kada je reč o populaciji osuđenih lica sa nekom vrstom invaliditeta, predstavlja poštovanje njihovih osnovnih prava i sloboda. Na nacionalnom i međunarodnom nivou donesene su brojne konvencije, preporuke i zakoni koji naglašavaju značaj poštovanja prava ove specifične populacije, strogo zabranjujući bilo koju vrstu diskriminacije. Republika Srbija je 2009. godine donela Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom⁶, koja je usvojena od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2006. godine. Preambula navedenog Zakona naglašava da diskriminacija protiv bilo koje osobe po osnovu invaliditeta predstavlja povredu urođenog dostojanstva i vrednosti ljudskog bića. Osnovni cilj ove Konvencije je da se unapredi, zaštiti i osigura puno i jednako uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda svim osobama sa invaliditetom i unapredi poštovanje njihovog urođenog dostojanstva (čl.1.). Opšte obaveze svih država, potpisnica pomenute Konvencije su da:

- Usvoje sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne i druge mere za ostvarenje prava priznatih ovom Konvencijom;
- Preduzmu sve odgovarajuće mere, uključujući i zakonodavstvo, u cilju menjanja ili ukidanja postojećih zakona, propisa, običaja i prakse koji predstavljaju diskriminaciju prema osobama sa invaliditetom;

⁶ Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori" br. 42/2009.

- Pruže dostupne informacije osobama sa invaliditetom o pomagalima za kretanje, sredstvima i tehnologijama za pomoć, uključujući nove tehnologije, kao i druge oblike pomoći, usluga podrške i olakšice;
- Podstiču obuku stručnih kadrova i osoblja koje radi sa osobama sa invaliditetom o pravima predviđenim ovom Konvencijom kako bi se obezbedila bolja pomoć i usluge garantovane na osnovu tih prava.

U pogledu položaja osuđenih lica sa invaliditetom, posebno se čini značajnim član br. 9. pomenute Konvencije koji naglašava da:

- U cilju omoćavanja samostalnog života i punog učešća osoba sa invaliditetom u svim sferama života, države strane ugovornice će preduzeti odgovarajuće mere da osobama sa invaliditetom obezbede pristup, ravnopravno sa drugima, fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i drugim pogodnostima i uslugama koje su otvorene odnosno koje stoje na raspolaganju javnosti, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama. Te mere, koje uključuju identifikovanje i uklanjanje prepreka i barijera za pristup, odnosiće se, između ostalog, i na: zgrade, puteve, prevozna sredstva i druge pogodnosti u zatvorenom i na otvorenom prostoru, uključujući škole, stambene objekte, zdravstvene objekte i radna mesta;
- Države strane ugovornice će takođe preduzeti odgovarajuće mere: da utvrde, promovišu i prate primenu minimalnih standarda i smernica za pristupačnost objekata i usluga koje su otvorene, odnosno koje stoje na raspolaganju javnosti; da se u zgradama i drugim objektima otvorenim za javnost obezbede oznake na Brajevom pismu i na način da se lako čitaju i razumeju; da se pruže oblici neposredne pomoći i posrednici, uključujući vodiče, čitače i stručne tumače za jezik znakova, kako bi se olakšao pristup zgradama i drugim objektima;

Konvencija posebno naglašava da lica sa invaliditetom na smeju da budu lišena slobode protivzakonito ili nečijom samovoljom, kao i da svako lišavanje slobode bude u skladu sa zakonom. U slučaju da osobe s invaliditetom budu lišene slobode bilo kakvim postupkom, te osobe ravnopravno sa drugima imaju pravo na garancije u skladu s međunarodnim pravom koje se odnose na ljudska prava i da se sa njima postupa u skladu s ciljevima i načelima ove Konvencije, uključujući obezbeđenje odgovarajućeg smeštaja (čl. 14.).

Sjedinjene Američke Države su u Standarde o postupanju sa zatvorenicima inkorporirale posebno poglavlje koje se odnosi na tretman i postupanje sa osuđenima sa invaliditetom i drugim posebnim potrebama (Standards of Treatment of Prisoners, 2011). Ovi standardi naglašavaju da:

- Kazneno-popravna ustanova treba da obezbedi ovoj kategoriji osuđenika lak pristup i korišćenje objekata, programa, servisa i aktivnosti;

- Osuđeno lice koje ima invalidnost ili posebne potrebe koje utiču na njegovu sposobnost da učestvuje u zatvorskim programima, treba da dobije programe, aktivnosti i usluge koje su njenu prilagođene. Ova lice treba da imaju odgovarajući smeštaj, medicinske usluge, radne zadatke, ishranu i lečenje, kao i programe vežbanja i rehabilitacije koji su prilagođeni ovoj posebnoj populaciji;
- Ova kategorija osuđenika ne bi trebalo da ima ikakve štetne posledice, kao što su gubitak kredita za dobro ponašanje ili uskraćivanje prava na pomilovanje zbog toga što nisu u stanju da učestvuju u programima zapošljavanja ili obrazovanja. Takav zatvorenik mora imati priliku da zaradi jednak obim dobrog ponašanja i vladanja za učešće u alternativnim aktivnostima;
- Prevaspitni organi treba efikasno da komuniciraju sa zatvornicima koji imaju govorna, slušna ili vidna oštećenja, pružajući im u najmanju ruku: komunikacione i slušne uređaje, kvalifikovane tumače ili druge komunikacione usluge po potrebi, kao i drugi adekvatno štampani materijal shodno vrsti invaliditeta;

STANJE U ZATVORIMA U SRBIJI I SVETU

Teška materijalna situacija u kojoj se nalaze zatvorske ustanove u Srbiji onemogućava adekvatno reagovanje i obezbeđivanje uslova koji se tiču smeštaja, rada, obuke, ishrane ili slobodno-vremenskih aktivnosti zatvorske populacije. Uslovi su još teži kada se govori o izvršenju zatvorske kazne lica koja imaju invaliditet. Prekobrojnost zatvorske populacije direktno utiče na ugrožavanje osnovnih prava lica lišenih slobode i u pogledu uslova za život.

Jedan od prvih problema koji treba da budu rešeni kada se govori o populaciji osuđenih lica sa invaliditetom jeste utvrđivanje njihovog stvarnog broja. Nepostojanje službi koje su usmerene ka otkrivanju ove populacije i lica sa posebnim potrebama, često ima za posledicu neidentifikovanje ovih lica u zatvorskoj sredini, pa samim tim i neizlaženje u susret njihovim posebnim potrebama i mogućnostima. Nepostojanje specijalizovanih tretmana namenjenih ovoj populaciji, adekvatnih smeštajnih kapaciteta, neprilagođenost objekata mogućnostima njihovog kretanja samo su deo problema prisutnih u kaznenim ustanovama.

Nedovoljan broj stručnih kadrova u kazneno-popravnim ustanovama, kao i nedovoljana osposobljenost za rad sa ovom specifičnom kategorijom, negativno se odražava na sprovođenje i učestvovanje ove populacije u tretmanskim aktivnostima. Dobra praksa postupanja sa osuđenicima sa invaliditetom, ostaje samo na deklarativnom nivou. Usvajanjem Zakona kojim se potvrđuje Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, predstavlja prvi korak ka kreiranju adekvatne prakse postupanja sa ovom populacijom u zatvorskim uslovima. Jedan od problema u praktičnom postupanju sa osuđenicima, predstavlja i nedovolj-

na saradnja sa socijalnim službama, porodicom i zdravstvenim centrima iz socijalne sredine, kao i nepostojanje dobre socijalne i zdravstvene zaštite u zatvorskim uslovima. Nepostojanje specijalizovanih programa tretmana namenjenih populaciji osuđenika sa invaliditetom, kao i neadekvatna senzitivnost u pogledu identifikacije i zadovoljavanja njihovih posebnih potreba, sastavni su deo praksa postupanja zatvorskih ustanova na našim prostorima.

Savremena korektivna praksa u svetu, i pored brojnih manjkavosti se ipak može pohvaliti boljom praksom postupanja sa ovom specifičnom osuđeničkom populacijom. Ovu praksu karakteriše realizacija programa koji su specijalno dizajnirani ka ovoj populaciji, a mnogostruki efekti ogledaju se u jačanju preostalih potencijala, organizovanju aktivnosti koje su prilagođene vrsti i stepenu invaliditeta, ali i jačanju potencijala za samostalan život i zadovoljenje sopstvenih potreba.

Mental Health Step Down Program je samo jedan u nizu programa koji se realizuju u kaznenim ustanovama Sjedinjenih Američkih Država. Ovaj program lečenja usmeren ka mentalnom zdravlju nudi "srednji" nivo brige za zatvorenike sa ozbiljnim poteškoćama. Program je specijalno dizajniran za osuđene čije stanje ne zahteva ozbiljno bolničko lečenje, ali kojima ipak nedostaje sposobnost da samostalno funkcionišu u okruženju kakvo je zatvorsko (The Federal Bureau of Prisons, 2014). Ovaj program koristi integrativni model koji uključuje naglasak na modifikovanoj kognitivno-bihejvioralnoj terapiji i treningu životnih veština. Osnovni cilj jeste upravo maksimalno razvijanje sposobnosti samostalnog funkcionisanja i minimiziranje mogućnosti za recidiv, ali i bolničko zbrinjavanje. Trajanje programa je od dvanaest do osamnaest meseci, a osuđeni se mogu uključiti u bilo kom periodu izdržavanja kazne. Formalno programiranje je ograničeno na polu-dnevne aktivnosti, pet dana u nedelji, sa tim da se preostalo vreme osuđeni uključuju u formalne zadatke, programe i aktivnosti institucije, ako su u mogućnosti s obzirom na svoje zdravstveno stanje. Kriminalna razmišljanja i identifikacija kriminogenih faktora ponašanja eliminišu se kroz potenciranje prosocijalnih interakcija sa stručnim osobljem i ostalim osuđenima. Realizatori programa blisko saraduju sa nosicima psihijatrijskih usluga, kako bi se osiguralo da učesnici dobiju odgovarajuću terapiju i priliku da izgrade pozitivan odnos sa terapeutom. Sadržaj programa je osmišljen da promoviše uspešan povratak u socijalnu sredinu nakon isteka zatvorske kazne, a nosioci i realizatori programa saraduju sa svim partnerima u društvenoj zajednici kako bi obezbedili što bolju socijalnu reintegraciju osuđenika (The Federal Bureau of Prisons, 2014).

Identifikacija osuđenika sa posebnim potrebama i invaliditetom u zatvorskoj sredini, kreiranje i realizacija specijalno dizajniranih programa, uz saradnju sa lokalnom zajednicom i društvenom sredinom, su jedan od dobrih puteva realizacije efikasnog tretmana koji može da osigura, ne samo sprečavanje recidiva, već i dobru socijalnu reintegraciju nakon izlaska iz ustanove.

ZAKLJUČAK

Na osnovu iznetog može se reći da je položaj invalida u društvu kompleksan, što se reflektuje i na zatvorske uslove. Njihov položaj posebno je težak u zatvorskoj sredini, koja najčešće nije adaptirana za potrebe invalidnih osuđenika. Međunarodnim standardima propisane su osnovne smernice koje u praksi treba da olakšaju funkcionisanje invalida u svakoj socijalnoj sredini, pa i zatvorskoj.

Osnovni stav na kojim treba da se temelji praksa postupanja sa invalidnom populacijom koja je počinila krivično delo, jeste potreba za jačanjem nestarateljских i drugih mera u društvenoj zajednici, kako bi se izbeglo upućivanje u zatvorsku ustanovu, ukoliko je to moguće s obzirom na prirodu izvršenog krivičnog dela i stepen društvene opasnosti. U slučajevima u kojima je upućivanje u zatvorsku sredinu neminovno, neophodno je da sva stručna lica koja dolaze u kontakt sa ovom populacijom, budu maksimalno osposobljena i upućena u sve potrebe koje će to lice imati u zatvoru.

Programi tretmana koji uključuju radne, obrazovne, slobodno-vremenske sadržaje i aktivnosti, moraju biti usklađeni sa individualnim potrebama i mogućnostima svakog pojedinca. Jedino tako oblikovan tretman može dati efikasnije rezultate u redukciji budućeg kriminalnog ponašanja i obezbediti dobru socijalnu reintegraciju. Saradnja sa porodicom ali i drugim lokalnim službama socijalne nege i zaštite, posebno dobija na značaju kada se govori o osuđenima sa invaliditetom. Saradnja sa organizacijama civilnog društva treba da bude uspostavljena radi projektovanja i pokretanja programa pogodnih za potrebe zatvorenika sa invaliditetom. Takva saradnja će svakako olakšati teret koji ima zatvorsko osoblje, a zatvorenici će dobiti priliku da učestvuju u programima koji su kreirani prema njihovim potrebama. Na taj način se povećava i njihov kontakt sa spoljašnjim svetom, što se pozitivno odražava i na mentalno zdravlje osuđenih sa invaliditetom.

REFERENCE

- *ABA Standards of Criminal Justice: Treatment of Prisoners*, (2011). Third Editions, American Bar Association. www.americanbar.org
- *A Directory of Bureau of Prisons' National Programs*, (2014). The Federal Bureau of Prisons. www.bop.gov/inmates/custody_and_care/docs/BOPNationalProgramCatalog.pdf.
- Krienert, J. L, Henderson, M. L., & Vandiver, D. M. (2003). Inmates with Psychical Disabilities: Establishing a Knowledge Base. *The Southwest Journal of Criminal Justice*. Vol. 1. No. 1/2003. Pg. 13-23.
- Jovanić, G. (2013). Tretman osuđenih sa invaliditetom u zatvoru. U: Vuković, M. (Ur.). *Specijalna edukacija i rehabilitacija danas* (str.159-169). Beograd. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

- Lamb, R. H. & Weinberger, L. E. (1998). *Persons with Severe Mental Illness in Jail and Prisons. A Review*. Psychiatric Service. www.antonioacasella.eu
- Međunarodna klasifikacija bolesti-Šifarnik bolesti MKB-10. www.stetoskop.info
- *National Disability Rights*, (2015). Protection & Advocacy for Individuals with Disabilities. www.ndrn.org/issues/criminal-justice.html
- Russell, M. & Stewart, J. (2001). Disablement, Prison and Historical Segregation. *Monthly Review*, Vol. 53. No. 3. Pg. 61-75.
- She, P., & Stampleton, D.C. (2006). *A Review of Disability Data for the Institutional Population*, Rehabilitation Research and Training Center on Disability Demographics and Statistics, Cornell University. www.digitalcommons.ilr.cornell.edu.
- Thematic Report by HM Inspectorate of Prisons, (2009). *Disabled prisoners: A short thematic review on the care and support of prisoners with a disability*, Thematic report by HM Inspectorate of Prisons. www.justice.gov.uk
- United Nations, (2014). *Handbook on Prisoners with Special Needs*. Chapter 2. www.books.google.rs
- World Health Organization, (2014). *Disabilities and Rehabilitation*, World report on Disability.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. "Službeni glasnik RS-Međunarodni ugovori" br. 42/2009.

**STATUS OF PERSONS WITH
DISABILITIES IN PRISON
- presentation of foreign experience and
practice in the Republic of Serbia -**

Abstract

According to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (Art. 1) prisoners with disabilities include those who have long-term physical, mental, intellectual and sensory impairments which in interaction with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others. The situation of people with disabilities in the social environment is very difficult and complex. All the difficulties faced by disabled people in the social environment, there are often more in the greater extent in prison conditions. The exact number of prisoners with disabilities, is unknown. Their stay in the penitentiary is further hampered by the lack of adaptation prison middle of their needs. Questions

that give cause for concern are issues of respect and protection of human rights of this population, but also worrying assumptions about their growing numbers, given the increase in the elderly prison population in many countries. In this paper, the authors attempt to draw attention to this specific population in prison conditions, their special needs in terms of health care, but not / compliance practice of treating this specific prison population with international and European standards.

Keywords: people with disabilities, prisoners, prison conditions.